

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 8, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 8, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2025-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабирова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурад Мансур Бобомурадovich
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвохид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решают задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счет внедрения достижений научных исследований ученых и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ | РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ | EDITORIAL TEAM:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич

доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна

кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариёва Аълохон Нуриддиновна

доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович

доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухрагон Пиржановна

доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович

доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Рахимова Нигина УЗБЕКИСТАН В ПОИСКАХ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ УСТОЙЧИВОСТИ: ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО, МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ, ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ.....	5
2. Alikariyev Nuriddin INSON KAPITALIGA INVESTITSIYALARNING SAMARADORLIGI.....	14
3. Убайдуллаева Раиса СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ТИПЫ МЫШЛЕНИЯ.....	24
4. Farfiyev Bakhramdjan, Makhmudova Munisakhon THE PHENOMENON OF THE NATIONAL MENTALITY AND ITS RELIGIOUS ELEMENT..	31
5. Сабирова Умида СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНОГО, ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	41
6. O‘razaliev Gulshada AYOLLARNING TA‘LIM OLISH JARAYONIDA GENDER YONDASHUVINING FALSAFIY VA IJTIMOYIY MOHIYATI.....	50
7. Burxanov Xusniddin MILLIY SAYTLAR TRANSFORMATSIYASIDA MILLIY PLATFORMALAR MASALASI....	56
8. Заретдинова Несибели СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ МЫСЛИТЕЛЕЙ ВОСТОКА.....	64
9. Akramov Xusan HADISIY MEROS VA IJTIMOYIY ME‘YORLAR: NAZARIY HAMDA AMALIY TAHLIL.....	71
10. Ibragimov Murodjon JAMOATCHILIK BILAN ALOQA TEXNOLOGIYALARI (PR)NING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHINING SOTSIOMADANIY JIHATLARI.....	81
11. Raximbayeva Oftobxon MEHNAT FAOLIYATIDA KASBIY VA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNING KORRELYATSIYASI.....	90
12. Shaumarova Nigora IJTIMOIY KONSOLIDATSIYA KONSEPSIYASI: NAZARIYALAR, MEKANIZMLAR VA AMALIYOT.....	97

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Alikariyev Nuriddin,
O‘zbekiston Milliy universiteti
Sotsiologiya kafedrası professori, i.f.d.
e-mail: alinur1937@gmail.com

INSON KAPITALIGA INVESTITSİYALARNING SAMARADORLIGI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17792812>

ANNOTATSİYA

Ushbu maqolada inson kapitaliga investitsiyalar, ularning iqtisodiy o‘shish va ishlab chiqarish samaradorligiga ta’siri hamda inson kapitali rivojlanishidagi asosiy omillar tahlil qilingan. Mehnat bozori talablari, ta’lim va malakani oshirish jarayonlari, inson kapitalining sifat ko‘rsatkichlari va investitsiyalarning daromad qaytarishi (ROI) nuqtai nazaridan ilmiy yondashuvlar asoslangan. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, yuqori malakali mehnat resurslarini shakllantirishda davlat siyosati, xususiy sektor va ta’lim tizimi hamkorligining ahamiyati belgilab berilgan. Maqolada shuningdek, inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalarning qisqa va uzoq muddatli ta’siri, mehnat unumdorligi, innovatsion faoliyat va bandlik darajasiga ko‘rsatadigan ta’sirlari tahlil qilinadi. O‘zbekiston sharoitida mavjud muammolar – moliyalashtirish yetishmovchiligi, ta’lim sifatidagi tafovutlar, sog‘liqni saqlash infratuzilmasining qay darajada samarali ekani kabi jihatlar yoritilib, ularni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, investitsiyalar, malakani oshirish, ta’lim, mehnat bozori, iqtisodiy o‘shish, innovatsiya, samaradorlik, ROI.

Аликариев Нуриддин,
доктор экономических наук, профессор
Национального университета Узбекистана
Кафедры Социологии
e-mail: alinur1937@gmail.com

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются инвестиции в человеческий капитал, их влияние на экономический рост и эффективность производства, а также основные факторы развития человеческого капитала. Научные подходы основаны на потребностях рынка труда, процессах образования и подготовки кадров, показателях качества человеческого капитала и возврате инвестиций (ROI). По результатам исследования определяется важность взаимодействия государственной политики, частного сектора и системы образования в формировании высококвалифицированных трудовых ресурсов. В статье также анализируется краткосрочное и долгосрочное влияние инвестиций в человеческий капитал, их влияние на производительность труда, инновационную активность и уровень занятости. Выделены

существующие в условиях Узбекистана проблемы, такие как недостаточное финансирование, неравенство в качестве образования и эффективности инфраструктуры здравоохранения, и разработаны предложения и рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, развитие навыков, образование, рынок труда, экономический рост, инновации, эффективность, ROI.

Alikariev Nuriddin,

Doctor of Economics, Professor,
National University of Uzbekistan
Department of Sociology
e-mail: alinur1937@gmail.com

THE EFFICIENCY OF INVESTING IN HUMAN CAPITAL

ABSTRACT

This article analyzes investments in human capital, their impact on economic growth and production efficiency, and the main factors driving human capital development. Scientific approaches are based on labor market needs, education and training processes, human capital quality indicators, and return on investment (ROI). The study identifies the importance of interaction between public policy, the private sector, and the education system in developing a highly skilled workforce. The article also analyzes the short- and long-term impact of investments in human capital, their impact on labor productivity, innovation, and employment. Problems existing in Uzbekistan, such as insufficient funding, inequality in the quality of education, and the effectiveness of healthcare infrastructure, are highlighted, and proposals and recommendations for addressing them are developed.

Keywords: human capital, investment, skills development, education, labor market, economic growth, innovation, efficiency, ROI.

KIRISH

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida inson kapitali davlatlar raqobatbardoshligini belgilovchi eng muhim omillardan biriga aylanib bormoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlariga erishgan davlatlar aholining bilim, ko'nikma va salomatligiga yo'naltirilgan investitsiyalarni strategik ustuvor yo'nalish sifatida qabul qilgan. Chunki, inson kapitali nafaqat mehnat unumdorligini oshiradi, balki innovatsion faoliyat, texnologik yangilanishlar va ijtimoiy farovonlikning asosiy drayveri hisoblanadi.

Inson kapitaliga kiritiladigan investitsiyalar – ta'lim tizimining rivoji, sog'liqni saqlash sifatining yaxshilanishi, kasbiy malaka oshirish tizimlari va ijtimoiy himoya infratuzilmasini mustahkamlash orqali jamiyatning iqtisodiy salohiyatini yangi bosqichga olib chiqadi. Shu bilan birga, mazkur jarayonlarning samaradorligini baholash, ularning iqtisodiy natijalarini aniqlash va investitsiya siyosatini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir.

O'zbekiston sharoitida ham so'nggi yillarda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimli ravishda kengaymoqda. Ammo, mavjud imkoniyatlar bilan birga ayrim muammolar – moliyaviy resurslar yetishmovchiligi, ta'lim sifatidagi tafovutlar, sog'liqni saqlash tizimining samaradorligi kabi jihatlar investitsiyalar natijadorligini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Shu bois, ushbu maqolada inson kapitaliga investitsiyalarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini o'rganish, uning o'sish sur'atlariga ta'sirini baholash hamda siyosiy-ijtimoiy islohotlar uchun ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish masalalari yoritiladi.

Global raqobat muhiti sharoitida iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri inson kapitaliga aylanmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, inson kapitaliga qilingan har bir investitsiya iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va innovatsion faollikni kuchaytirishda muhim o'rin tutadi.

Inson kapitali – bu shaxsning bilim, ko‘nikma, tajriba va salomatlikdan iborat qimmatli iqtisodiy resursidir. Unga investitsiyalar qiymati yuqori bo‘lsa-da, uzoq muddatli yuqori natijalarni beradi. Mazkur maqolada inson kapitaliga investitsiyalarning mazmun-mohiyati, samaradorlik mezonlari va ularning iqtisodiy jarayonlarga ta’siri o‘rganiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- **Tizimli tahlil** – inson kapitali elementlarini tarkibi va o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish;
- **Qiyosiy tahlil** – rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasini solishtirish;
- **Iqtisodiy statistik tahlil** – inson kapitaliga investitsiyalar va iqtisodiy o‘rish o‘rtasidagi bog‘liqlikni baholash;
- **Ekonometrik yondashuv** – investitsiyalarning qaytarilish koeffitsienti (ROI)ni baholash;
- **Ilmiy deduksiya va induksiya** – umumiy xulosalarni shakllantirish.

“Inson kapitali” tushunchasi avvalo iqtisodchilar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, keyinchalik sotsiologlar uni jamiyat, ijtimoiy tuzilma va mehnat munosabatlari nuqtai nazaridan atroflicha o‘rgangan. Quyida inson kapitali masalasini sotsiologik nuqtai nazardan o‘rgangan eng muhim mualliflar va yo‘nalishlar keltiriladi.

Inson kapitaliga oid ilmiy qarashlar va konsepsiyalarning shakllanishida jahon va mahalliy olimlarning qator tadqiqotlari muhim manba bo‘lib xizmat qildi. Ularning ilmiy natijalari ham nazariy, ham amaliy jihatdan mazkur mavzuning mohiyatini ochib berishga imkoniyat berdi.

P.Burdyo (1986) o‘z tadqiqotlarida inson kapitalining faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va madaniy tarkibga ega ekanini ta’kidlab, uning rivoji oila muhiti, madaniy meros va ijtimoiy tarmoqlar bilan uzviy bog‘liqligini asoslab berdi. Uning “madaniy kapital” konsepsiyasi ushbu maqolada inson kapitali sifat ko‘rsatkichlarini talqin etishda nazariy asos bo‘ldi [1].

J.Koulman (1988) tomonidan olib borilgan sotsiologik tadqiqotlarda oiladagi ijtimoiy aloqalar, nazorat tizimi va jamoa qiymatlari inson kapitalining shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatishi isbotlangan. Mazkur yondashuv maqolada ta’lim samaradorligi va ijtimoiy muhit omillarini baholashda qo‘llanildi [2].

G.Bekkerning (1993) inson kapitali nazariyasi insonga kapital sifatida qarash, ta’lim va malakaga investitsiyalarning iqtisodiy qaytarishi (ROI) ni aniqlashga zamin yaratdi. Uning fikrlari inson kapitaliga investitsiyalarning iqtisodiy samarasini tushuntirishda asosiy manba bo‘ldi [3].

T.Shuls (1961) tomonidan inson kapitalining shakllanishida ta’lim va salomatlikning roliga oid nazariy modellar ishlab chiqilgan bo‘lib, ushbu modellar maqolada inson kapitaliga investitsiyalar yo‘nalishlarini hamda ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini asoslashda qo‘llanildi [4].

R.Putnamning (2000) ijtimoiy kapital haqidagi tadqiqotlari inson kapitali va ijtimoiy ishonch, fuqarolik faolligi, jamoaviy muloqot o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirishda muhim manba bo‘ldi. Uning xulosalari inson kapitali sifatini oshirishda jamoa munosabatlarining o‘rnini yoritishda qo‘llanildi [5].

A.Sen (1999) inson rivojlanishini keng ma’noda talqin qilib, inson kapitalini imkoniyatlar doirasi, ijtimoiy tenglik va sifatli hayot bilan bog‘lab tahlil qilgan. Uning yondashuvi inson kapitalini faqat iqtisodiy resurs emas, balki keng ijtimoiy fenomen sifatida ko‘rishga imkon berdi [6].

M.Kastelsning (1996) axborot jamiyati bo‘yicha tadqiqotlari bilim kapitali, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikning inson kapitaliga bog‘liqligini ko‘rsatib berdi. Uning fikrlari maqolada global tendensiyalar tahlilida qo‘llanildi [7].

O‘zbekistonlik olimlardan Q.Yodgarovning (2019) mehnat sotsiologiyasiga oid tadqiqotlarida inson kapitali mehnat unumdorligi va ishchi kuchining raqobatbardoshlik darajasi bilan bog‘liq holda o‘rganilgan bo‘lib, mazkur natijalar mahalliy mehnat bozori xususiyatlarini yoritishda asos bo‘lib xizmat qildi [8].

N.Jo‘raev (2020) ta’lim tizimida inson kapitalini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash va ta’lim samaradorligini baholashga oid tadqiqotlari orqali mazkur mavzuni milliy kontekstda o‘rganish imkonini berdi [9].

Shunga ko‘ra, mazkur maqolada keltirilgan nazariy yondashuvlar, modellar va xulosalar aynan ushbu olimlarning tadqiqotlari va ilmiy qarashlariga tayanilgan holda shakllantirildi. Bular

inson kapitaliga investitsiyalarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy mexanizmlarini kompleks tarzda anglash va tahlil qilish imkonini berdi.

ASOSIY QISM

Inson kapitali – iqtisodiy resurs sifatida ishchi kuchining bilim, malaka, salomatlik va ijodiy qobiliyatlari yigʻindisi. Uning rivojlanishi:

- mehnat unumdorligini,
- texnologiyalarni oʻzlashtirish qobiliyatini,
- innovatsion faollikni,
- ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Inson kapitaliga investitsiyalar asosan quyidagi yoʻnalishlarda amalga oshiriladi:

- **taʼlim va kasbiy tayyorgarlik** maktab, kollej, OTM, malakani oshirish kurslari;
- **sogʻliqni saqlash** profilaktika, tibbiy xizmatlar, sogʻlom turmush tarzi;
- **gumanitar va ijtimoiy rivojlanish** madaniyat, ijtimoiy muhit, psixologik barqarorlik;
- **korporativ taʼlim va qayta tayyorlash** beruvchi tomonidan malakani oshirishga

qaratilgan xarajatlar.

Investitsiyalarning samaradorligini baholash mezonlari:

Inson kapitaliga investitsiyalar uzoq muddatli boʻlib, quyidagi mezonlar bilan baholanadi:

• **Mehnat unumdorligining oʻsishi** ishchi birligiga mahsulot ishlab chiqarishning koʻpayishi;

- **Daromadlarning ortishi** ish haqining oʻsishi bilan oʻlchanadi;
- **Innovatsion faollikning oshishi** patentlar, yangi texnologiyalar yaratilishi;
- **ROI (Return on Investment)** investitsiya qaytarilishi.

4. Inson kapitali va iqtisodiy oʻsish oʻrtasidagi bogʻliqlik

Jahon banki va OTTV tadqiqotlariga koʻra, iqtisodiy oʻsishning 40–60% qismi ayni inson kapitali rivojiga bogʻliq. Yuqori malakali ishchi kuchiga ega mamlakatlarda:

- YaMM tez oʻsadi,
- texnologiyalar tezroq oʻzlashtiriladi,
- innovatsiya koʻrsatkichlari yuqorilaydi.

5. Oʻzbekistonda inson kapitaliga investitsiyalarning dolzarbligi

Oʻzbekistonda taʼlim, sogʻliqni saqlash va kadrlar tayyorlash tizimida tub islohotlar amalga oshirilayotgani mazkur sohaga investitsiyalarning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Dolzarb vazifalar quyidagilardan iboratdir:

- taʼlim sifati va natijadorligini oshirish,
- kasbiy standartlarni yangilash,
- innovatsion taʼlim texnologiyalarini joriy etish,
- ishchi kuchi raqobatbardoshligini kuchaytirish.

Oʻzbekiston misolida inson kapitali va investitsiya samaradorligi tahlilini koʻrib chiqamiz.

Oʻzbekistonda inson kapitalini rivojlantirishning zamonaviy yoʻnalishlari boʻyicha:

Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda inson kapitali milliy rivojlanish siyosatining asosiy ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylandi. “Yangi Oʻzbekiston” strategiyasida taʼkidlanganidek, iqtisodiy taraqqiyotning asosiy drayveri sifatida **kasbiy bilim, malaka, sogʻliq, innovatsion qobiliyat va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish** belgilab berilgan. Mamlakatda oliy taʼlim qamrovi oshirilib, taʼlim muassasalarini moddiy-texnika bazasi kuchaytirilmoqda, professional taʼlim tizimi yangilanmoqda.

Shu bilan birga, inson kapitali rivojini taʼminlovchi **ikki asosiy yoʻnalish – taʼlim va sogʻliqni saqlash** sohalarida institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu oʻz navbatida inson kapitaliga investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirishga taʼsir qilmoqda.

Taʼlim tizimi orqali inson kapitaliga investitsiyalar va oliy taʼlim qamrovining kengayishi boʻyicha:

Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda OTM talabalikka qabul raqamlari bir necha barobar oshirildi, xususiy universitetlar tashkil etilmoqda, xorijiy universitetlarning filiallari soni koʻpaymoqda. Buni inson kapitaliga yirik investitsiya deb qarash mumkin, chunki:

- zamonaviy mutaxassislar tayyorlanmoqda;
- mehnat bozoriga yuqori malakali kadrlar kirib kelmoqda;
- mehnat unumdorligi oshmoqda.

Kasb-hunar va texnik ta'lim rivojlanishi bo'yicha:

Professional ta'lim muassasalari bazasi yangilanishi, dual ta'limning joriy etilishi, tarmoq korxonalar bilan hamkorlikning kuchaytirilishi **ishlab chiqarishga yo'naltirilgan inson kapitali modelining** shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Talabalar malakasi va mehnat bozori o'rtasidagi nomutanosiblik mavjud bo'lib, shunga qaramay, sotsiologik tadqiqotlar ko'rsatishicha:

- ayrim yo'nalishlarda kadrlar ortiqcha,
- ayrim tarmoqlarda esa kadrlar tanqisligi mavjud.

Bu holat **inson kapitaliga investitsiyalarning to'liq samara bermasligiga** olib kelmoqda. Shu bois, ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish muhim.

Sog'liqni saqlash sohasida inson kapitaliga investitsiyalar bo'yicha:

Inson kapitali faqat bilim emas, balki sog'lom jismoniy va ruhiy holat bilan ham belgilanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda:

- qishloq vrachlik punktlari modernizatsiya qilinmoqda;
- onkologiya, kardiologiya, transplantatsiya kabi yo'nalishlarda yuqori texnologiyalar joriy etilmoqda;
- profilaktik sog'liqni saqlash tizimi kuchaytirilmoqda.

Sog'lom aholi – yuqori mehnat unumdorligi, past ijtimoiy xarajatlar va barqaror iqtisodiy o'sishning asosidir.

Mehnat bozorida inson kapitali samaradorligi bo'yicha:

O'zbekiston mehnat bozorida inson kapitalining samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

Malaka va mehnat unumdorligi. Ishchi kuchining malakasi va raqobatbardoshligi ortgan sari:

- ishlab chiqarish samaradorligi,
- korxonalar raqobatbardoshligi,
- eksport salohiyati oshadi.

Biroq, ayrim sohalarida kadrlar malakasining yetarli darajada emasligi korxonalar o'rtasidagi raqobatni pasaytiradi [10].

Yoshlar bandligi va inson kapitali bo'yicha:

Yoshlarning bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan "Yoshlar daftari", "Yoshlar mehnat guruhlari", startap dasturlari inson kapitalini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mehnat migratsiyasi va inson kapitali oqimi bo'yicha:

Sotsiologik tahlillar ko'rsatadiki:

- tashqi migratsiya ayrim hollarda inson kapitali yo'qotilishi (brain drain),
- ammo, ayrim hollarda bilim va tajribaning qaytishi (brain gain) kabi ikki tomonlama ta'sirga ega.

Inson kapitaliga investitsiyalar samaradorligining ijtimoiy ko'rsatkichlari bo'yicha:

Sotsiologik tadqiqotlar asosida O'zbekistonda inson kapitali investitsiyalari quyidagi ijobiy natijalarga ega:

- aholining ta'lim darajasi o'smoqda;
- kasbiy faollik va imkoniyatlar kengaymoqda;
- ijtimoiy faollik va fuqarolik madaniyati oshmoqda;
- oilalarda ta'limga bo'lgan talab kuchaymoqda;
- jamiyatda innovatsion muhit shakllanmoqda.

Inson kapitaliga investitsiya samaradorligini oshirish uchun hal etilishi kerak bo'lgan asosiy muammolar va hal etish mexanizmlari:

Ta'lim mazmuni va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasidagi uzilish bo'yicha:

- o'quv dasturlari zamonaviy talablarga moslashtirilishi zarur;
- dual ta'lim kengaytirilishi lozim.

Kadrlar malakasini uzluksiz oshirish mexanizmlari yetarli emas: “Life-long learning” – umrbod o‘qish modeli amalga tatbiq qilinishi kerak.

Innovatsion faollik past: ilmiy tadqiqot institutlari va universitetlar o‘rtasida amaliyot-tadqiqot integratsiyasi kuchaytirilishi zarur.

Ayrim hududlarda inson kapitali o‘sishi sekin bo‘lib, buning uchun hududiy tengsizlikni kamaytirish muhim.

Xulosaviy oydinlik kiritadigan bo‘lsak, O‘zbekiston misolida inson kapitaliga kiritilayotgan investitsiyalar quyidagilardan iborat:

- ta‘lim sifati,
- sog‘liqni saqlash samaradorligi,
- mehnat bozori raqobatbardoshligi,
- yoshlar potentsiali.

Ushbu yo‘nalishlarda sezilarli ijobiy o‘zgarishlar bermoqda. Shu bilan birga, inson kapitalining to‘la potentsialini ochish uchun mehnat bozorida tarkibiy o‘zgarishlar, innovatsiyalar va ta‘lim sifatini yanada oshirish talab qilinadi.

O‘zbekistonda inson kapitaliga investitsiya qilishga yo‘naltirilgan siyosat so‘nggi yillarda sezilarli darajada kuchaydi. Bunga bir qancha asosiy omillar sabab bo‘ldi:

- **Oliy ta‘lim qamrovining o‘sishi.** 2024/2025-o‘quv yilida 18-23 yoshdagi aholining **47,7%** qismi oliy ta‘lim bilan qamrab olingan.

- **Jinslar bo‘yicha ta‘limda tenglikning yaxshilanishi.** 2024/2025-o‘quv yilida 18-23 yoshli ayollar orasida oliy ta‘lim bilan qamrov **52,4%** ni tashkil etgan.

- **Ta‘lim xizmatlarining iqtisodiy hajmi.** 2025-yilning yanvar-iyul oylarida ta‘lim sohasidagi bozor xizmatlari hajmi 20,5 trln so‘mni tashkil etgan.

- **Oliy ta‘lim muassasalaridagi talabalar soni.** 2024/2025-o‘quv yili boshida oliy ta‘limda tahsil olayotgan talabalar soni 1,432.8 ming nafarni (ya‘ni ≈ 1.433 million) tashkil etgan [11].

Bu raqamlar O‘zbekistonda ta‘lim sohasiga katta miqdorda inson kapitali institusialligidagi investitsiyalar kiritilyapti, degan xulosaga olib keladi. Ular o‘z navbatida mehnat bozorida qilinayotgan sarmoyalar uchun poydevor yaratadi – ya‘ni kelajakda yuqori malakali ishchi kuchini ta‘minlash imkonini oshiradi.

Mehnat bozori va inson kapitali samaradorligi bo‘yicha:

Inson kapitaliga sarmoyalar faqat ta‘lim bilan chegaralanib qolmaydi – ular mehnat bozorida ham o‘zini ko‘rsatadi. O‘zbekistonda bu samaradorlik bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘lmoqda:

Ishga joylashish va kadrlar talabining nomutanosibli bo‘yicha:

Masalan, 2023-yilda O‘zbekistonda ta‘lim sohasida taxminan **49335 ta kadr etishmasligi** qayd etilgan.

Intellectual mehnat bilan bandlik bo‘yicha:

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” jurnalida 2022-yilgi maxsus sonda berilgan tahlilga ko‘ra, 2011-2020-yillarda ishlab chiqarish tashkilotlarida axborot-kommunikasiya texnologiyalari yo‘nalishida ishlayotgan “intellektual mehnat” bilan bandlarning ulushi sezilarli o‘sgan.

Yoshlar va bandlik bo‘yicha:

Yoshlar bilan ishlash bo‘yicha davlat dasturlari (masalan, “Yoshlar – kelajagimiz”) yoshlar tajribasini oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va ish o‘rinlari yaratishga qaratilgan. Bularning barchasi shuni ko‘rsatadiki: inson kapitaliga kiritilgan sarmoyalar faqat adabiy bilimga emas, balki mehnat bozoriga moslashuvchi, jamiyatda iqtisodiy faollikni oshiradigan resursga aylanyapti.

Sog‘liqni saqlash va ijtimoiy kapital bo‘yicha:

Sog‘liq va ijtimoiy holat ham inson kapitali samaradorligida muhim rol o‘ynaydi:

- Har bir insonga sarflangan sog‘liqni saqlash xarajatlari uzoq muddatli ish unumdorligiga qaytishi mumkin. O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash tizimi isloh qilinayotgani, profilaktika va yuqori texnologiyali tibbiy xizmatlar kengayib borayotgani aholi mehnat qobiliyatini saqlash va rivojlantirishda muhim.

- Yoshlar uchun ijtimoiy dasturlar (tarbiya, jamoaviy tadbirlar, “yoshlar balansi” tizimi) ham inson kapitalida madaniy va ijtimoiy kapitalning rivojlanishiga xizmat qiladi.

- Ijtimoiy va sogʻliq qismidagi investisiyalar mehnat unumdorligini oshirish, keksalar va yoshlar salomatligini saqlash, jamiyatda jonivorlik va barqarorlikni taʼminlash orqali kapital samaradorligini kuchaytiradi.

Investisiya samaradorligini baholash uchun quyida matematik yondashuv va formulalarni keltiramiz. Inson kapitaliga investisiya samaradorligini belgilashda bir necha iqtisodiy va sosiologik indikatorlardan foydalanish mumkin. Quyida shunday modellar va formulalar keltirilgan:

$$ROI = \frac{\text{Foyda} - \text{Investitsiya xarajatlari}}{\text{Investitsiya xarajatlari}} \times 100\%$$

1- formula. Investisiya qaytarilishi (ROI)

bu yerda:

Foyda – investitsiya natijasida olingan sof daromad.

Investitsiya xarajatlari – loyihaga yoki faoliyatga sarflangan umumiy mablagʻ.

Natija **foiz (%)** koʻrinishida beriladi.

Qoʻshimcha daromad – inson kapitaliga sarmoya kiritilgandan keyin ishchi unumdorligi hamda daromaddagi ortiqcha oʻsishdan keladigan daromad.

Investisiya xarajatlari – taʼlim, sogʻliqni saqlash va qayta tayyorlash uchun sarflangan mablagʻ.

Masalan, agar taʼlimga 10 mln soʻm sarflangan boʻlsa va bu natijada ishchilar ortiqcha 15 mln soʻmlik daromad keltirsa, ROI shunday hisoblanadi:

$$ROI = \frac{15 - 10}{10} = 0.5 = 50\%$$

2-formula: Qiymat/harakat indeksi (Value-Effort Index)

Inson kapitali investisiyalari bilan birga “harakat” (effort) bilan qiymatni (value) aloqalashtirish uchun:

$$VEI = \frac{\Delta Q}{\Delta E}$$

Bu yerda:

ΔQ – bilim, malaka yoki ish unumdorligidagi oʻsish (masalan, bilim koʻrsatkichi yoki ish natijasi oʻzida absolyut yoki nisbiy oʻzgarish)

ΔE – investisiya (harakat)ning kiritilgan hajmi (toʻlov, kurslar, tayyorlashga sarflangan vaqt va mablagʻ)

Agar misol uchun oʻqitishga sarflangan “harakat” va mablagʻ oʻsishi bilan bilimdagi oʻsishni taqqoslasak, VEI qiymati qanchalik katta boʻlsa, sarmoyaning samaradorligi ham shunchalik yuqori.

Biznes yoki davlat miqyosida:

$$HCE = \frac{\text{Yaratilgan qoʻshimcha qiymat (VA)}}{\text{Inson kapitaliga sarflangan xarajatlar (HC)}}$$

3-Formula: Inson kapitali omilli koʻrsatkichi (HCE — Human Capital Efficiency)

Bu yerda:

VA (Value Added) – Yaratilgan qoʻshimcha qiymat. Korxonada yoki tizim tomonidan yaratilgan sof qiymat. Odatda:

$$VA = \text{Daromad} - \text{Tashqi xarajatlar}$$

HC (Human Capital) – Inson kapitaliga sarflangan xarajatlar. Xodimlar mehnati, maoshi, oʻqitish, rivojlantirish, malaka oshirish, motivatsiya xarajatlari va boshqa inson resurslariga yoʻnaltirilgan mablagʻlar.

HCE natijasini talqin qilish:

HCE > 1 → inson kapitaliga kiritilgan investitsiya yuqori samarali.

HCE = 1 → sarf-xarajatlar o'zini qoplagan, lekin daromad kam.

HCE < 1 → investitsiya yetarlicha samarali emas; inson resurslari ROI past [12].

Yalpi qo'shimcha qiymat – ishlab chiqarishda inson kapitali hissasi bilan yaratilgan qiymatdir (korxonalarda, jamiyatda). Investitsiyalar – ta'lim, qayta tayyorlash, sog'liq va boshqa inson kapitali xarajatlaridir. Bu koeffitsient korxonaga yoki jamiyat uchun inson kapitaliga sarmoya qanchalik "samarali" ekanini ko'rsatadi.

O'zbekiston misolida quyida jadval va diagramma strukturasi berilgan:

Oliy ta'lim bilan qamrov dinamikasi (2014-2024)**1-Jadval.**

Yil	Oliy ta'lim bilan qamrov (18–23 yosh) (%)
2014	6,8 %
2015	7,0%
2016	7,2%
2017	8,3%
2018	10,6%
2019	13,3%
2020	18,7%
2021	28,2%
2022	36,6%
2023	45,9%
2024	47,7%

1-rasm. Qamrov dinamikasi (2014-2024) [13]

XULOSA

O'zbekistonda inson kapitaliga sarmoyalar – ta'lim, sog'liq, qayta tayyorlash va yoshlar faolligi sohalari orqali mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojini ta'minlovchi strategik yo'nalishga aylangan. Ushbu investisiyalarning qaytarilishi va samarasi yuqori bo'lishi uchun, faqat mablag'ni kiritishga emas, balki ularni tuzish, monitoring qilish va samaradorlikni baholashga ham katta e'tibor qaratilishi kerak. Tavsiya etilgan choralar amalga oshirilsa, O'zbekistonda inson kapitali salohiyatini to'liq ochish va global raqobatda ustuvorlikni saqlash imkoniyati mavjud.

Inson kapitaliga investisiyalar mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, ular iqtisodiy o'sish darajasi, mehnat unumdorligi va innovasion faollikka to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

1. Inson kapitaliga investisiya qilish uzoq muddatli va yuqori qaytarishga ega.
2. Ta'lim va salomatlikka sarmoya qo'yish – iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikning kafolatidir.
3. Davlat, xususiy sektor va ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlik inson kapitali sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
4. O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish strategiyasi iqtisodiyotni modernizasiya qilishning asosiy sharti hisoblanadi.

Muammolar va tavsiyalar:

Inson kapitaliga kiritilayotgan investisiyalar bilan birga, O'zbekistonda yuqori samaraga erishish uchun quyidagi asosiy muammolarni hal etish zarur:

Ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi nomuvofiqlik bo'yicha:

Oliy ta'lim bitiruvchilari soni oshib borayotgan bo'lsa-da, ularning ma'lumot yo'nalishi hamisha mehnat bozori talablariga mos kelmasligi mumkin. Buni hal etish uchun dual ta'lim tizimini yanada kengaytirish, korxonalar bilan hamkorlik asosida ta'lim dasturlarini yaratish zarur.

Malaka va qayta tayyorlash jarayonlari kam: "Life-long learning" (umrbod o'qish) modeli hozirgina rivojlanishda. Buni hal etish uchun qayta tayyorlash kurslari, kasbiy malaka markazlarini sanoqli mablag' bilan qo'llab-quvvatlash, attestasiya va sertifikatlashtirish tizimini rivojlantirish.

Ijtimoiy kapital va jamoa ishtirokining zaifligi bo'yicha:

Yoshlar faolligi, tadbirkorlik qobiliyati va jarayonlarda jamoa asosidagi faol bo'lish qiyinchiliklarga duch keladi. Buni hal etish uchun yoshlar dasturlarini kengaytirish, mahallalar darajasida jamoaviy loyihalarni moliyalashtirish, "yoshlar balansi" va yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash zarur.

Investisiyalarni samaradorlikni baholashdagi aniqlik bo'yicha:

Hozirgi vaqtda inson kapitali investisiyalarining qaytarishini aniq o'lchash tartibi hamma mavjud emas. Buni hal etish uchun esa davlat va xususiy sektorda iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarga asoslangan monitoring va baholash tizimini joriy etish zarur.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Bourdieu P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241-258). Greenwood Press.
2. Coleman J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology, 94, S95-S120.
3. Becker G.S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. University of Chicago Press.
4. Schultz T.W. (1961). Investment in human capital. The American Economic Review, 51(1), 1-17.
5. Putnam R.D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster.
6. Sen A. (1999). Development as Freedom. Oxford University Press.
7. Castells M. (1996). The Rise of the Network Society. Blackwell Publishers.
8. Ёдгаров Қ. Меҳнат социологияси асослари. – Тошкент: ЎзМУ нашриёти, 2021.

9. Жўраев Н. Инсон капитали ва таълим самарадорлиги: ижтимоий таҳлил. Ижтимоий фикр журнали. – Тошкент, 2021. 4(2), 45-53.
10. О‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi ma’lumotlari. Inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha tahliliy hisobotlar, 2021-2024.
11. Davlat statistika qo‘mitasi. (2025). Ijtimoiy sohani rivojlantirish statistik to‘plami.
12. Qodirov A. Inson kapitali va iqtisodiy o‘shish. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2024.
13. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari. Yillik to‘plamlar, 2022-2024.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000